

Eesti-uuringute Tippkeskuse aastakonverents

20.-21. oktoobril 2020

Kava ja ettekannete teesid

Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti-uuringute Tippkeskus

**Eesti-uuringute Tippkeskuse
X aastakonverents**

Dialogid Eestiga: Kaljujoonistest robotikani

21.–22. oktoobril 2020
veebikeskkonnas Microsoft Teams

Kava ja ettekannete teesid

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2020

Koostanud Piret Voolaid
Toimetanud Asta Niinemets
Kaane kujundanud Andres Kuperjanov
Küljendanud Diana Kahre

Korraldajad:
Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond
Eesti-uuringute Tippkeskus

Korraldustoimkond:
Mare Kõiva, mare@folklore.ee
Anne Ostrak, anne.ostrak@folklore.ee
Piret Voolaid, piret@folklore.ee

Konverentsi kodulehe veebiaadress:
<https://folklore.ee/CEES/2020/dialoogideestiga/>

Konverentsi toimumist toetavad Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu
Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus TK 145), Eesti Kirjandusmuuseumi
teadusprojekt EKM 8-2/20/3.

ISSN 2585-6871 (trükis)
ISSN 2585-688X (veeb)
ISBN 978-9949-677-76-4 (trükis)
ISBN 978-9949-677-77-1 (pdf)

© Autorid, 2020
© Kaanekujundus: Andres Kuperjanov
© Eesti Kirjandusmuuseum, 2020

Eessõna

2019. aastal läbitud silmapaistvate hinnetega vahehindamise järel on meid tabanud heitlikud ajad. Hoolimata vahepealsest eriolukorrast on Eesti-uuringute Tippkeskuse töö sujunud plaanipäraselt ja suurepärase tulemustega kõigis 12 valdkondadeüleses töörühmas: ajalooliste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringute töörühm; biograafika töörühm; digitaalhumanitaaria ja keeletehnoloogia töörühm; eetika, keele- ja vaimufilosoofia töörühm; kirjakultuuri ja kirjandusuuringute töörühm; korpuspõhiste keele-, kirjanduse ja folklooriuuringute töörühm; kõne- ja muusikauuringute töörühm; migratsiooni- ja diasporaauuringute töörühm; narratiivi uuringute töörühm; nüüdiskultuuri (sh meedia) uuringute töörühm; soouuringute töörühm ning usundi- ja müüdiuuringute töörühm.

2020 on mitmes mõttes iseäralik aasta. Aga meenutagem mõnda fakti, mis toimus sada aastat tagasi ja mille järelmid on kujunenud täna argireaalsuseks. 1920. aastal kasutas Karel Čapek oma venna Josefi loodud sõna “robot” näidendis R.U.R. ja 1920. aastal sündis Mogiljovis Valgevenes (tema sünniajaks juba Venemaale loovutatud piirkonna) juudid perekonnas Isaac Asimov. Asimovist kujunes ulmekirjanduse ja robotika promootor, kelle looming mõjutas ka Eesti kultuuripilti. Esimene Asimovi teos ilmus eesti keeles 1965. aastal. Meil on põhjust meenutada ka 1917. aastal Tallinnas sündinud Boris Kaburit, kelle robot Rops (1964) ja “Rops tegutseb jälle” (1965) jõudsid teatrilavale veel enne Asimovi teost, olles omaladne sümbioos teaduse edusammude kiitusest, paroodiast ja iseloomustades täiel määral inimliku meelega tehnoloogiast ja teadusest aeglasemat arengut, mida Asimov on tabavalt iseloomustanud: “The saddest aspect of life right now is that science gathers knowledge faster than society gathers wisdom.”

Kaburi ulmetekst “Kosmose rannavetes” on ilmselt esimene Eesti algupärane ulmeteos, mis pälvis välismaal auhinna. Kui mitte muu, siis luule- ja eeposetõlgetega on Kabur olnud meist kõigi teekaaslane.

Valdkondadeülesel konverentsil on programmis töörühmade ettekandepaneelid ja arutusfoorumid. Konverentsi eesmärk on suhestuda aktuaalsete humanitaar- ja sotsiaalküsimustega ühiskonnas, kajastada tippkeskuse teadlaste käsilolevaid põnevaid uurimisküsimusi ning teadustulemusi.

Loodetavasti on meie seekordne konverents oma vahetulemustega sama tulevikku vaatav kui vennad Čapekid. Või Asimov. Kuidas me ka ei hinda neid ammuseid kirjandusteoseid ja nendega seotud isiksusi – avastusi ja dialooge, samuti kasvõi tiba (jāme)koomikat on neis kindlasti.

KAVA

Teisipäev, 20. oktoober

10.00 Avamine

Eesti Kirjandusmuuseumi direktori kt Martin Eessalu tervitus
Mare Kõiva, Anne Ostrak, Piret Voolaid: *Eesti-uuringute Tippkeskus aastal 2020*

10.30–11.30 Digitaalhumanitaaria ja keeletehnoloogia tööruhm

Juhatab Einar Meister

Tanel Alumäe: *Eesti keele kõnetehnoloogia rakendamisest digihumanitaarias ja mujal*

Mark Fišel: *Neuromasintõlge*

11.30–12.30 Soouuringute tööruhm

Juhatab Andreas Kalkun

Raili Marling: *Kriisi soolisustamine*

Eve Annuk: *Soolisustatud rahvuslus Lilli Suburgi (1841–1923) jutustuses “Liina” (1877)*

12.30–13.00 Lõunapaus

13.00–13.45 IT Tippkeskus EXCITE külalisettekanne

Juhatab Mare Kõiva

Ivo Fridolin: *Meditsiinitehnika globaalsed arengud ja mõned arendused TK EXCITE näitel*

13.45–14.45 Eetika, keele- ja vaimufilosoofia tööruhm

Juhatab Renate Pajusalu

Bruno Mölder: *Mis on mentaalne fiktsionalism?*

Margit Sutrop: *Kas tehisintellekti saab usaldada? Kontseptuaalne analüüs*

14.45–15.45 Kõne- ja muusikauuringute tööruhm

Juhatab Jaan Ross

Veeda Kala: *Õpistiliid muusikateose teksti omandamisel klaveri algõppes*

Silvia Luik: *Džässmuusikakultuur 1980. ja 1990. aastate Eestis: õppimisviisid, esinemispaigad ja katkestuse kogemused muusikute jutustustes*

Meeta Morozov: *Eesti muusikaelu kajastus 1930. aastate venekeelsetes ajalehtedes*

Karl Joosep Pihel: *Narratiiv ja topos Heino Elleri "Sümfoonilises legendis"*

15.45–16.45 Nüüdiskultuuri (sh. meedia) uuringute töörühm

Juhatab Piret Voolaid

Miina Norvik, Renate Pajusalu: *Dialogid Eesti inimestega: teadlikkus argielu suhtluspraktikatest*

Astrid Tuisk: *Koduümbruse muutunud maastik kui mängumaa sõja ajal kasvanute mälestustes*

16.45–17.45 Biograafika töörühm

Juhatab Irina Belobrovtseva

Maarja Hollo: *Mäletatud linn. Tartu kolme eesti naise mälestustes*

Aija Sakova, Marin Laak: *Ivar Ivaski mina-pilt maailmakirjanduse ja eesti keele pingeväljas*

Kolmapäev, 21. oktoober

9.00–10.00 Kirjakultuuri ja kirjandusuuringute töörühm

Juhatab Rebekka Lotman

Liina Lukas: *Kaks- ja teiskeelsus Eesti kirjanduses*

Tiina-Erika Friedenthal: *Vaimulik luule Eesti- ja Liivimaal*

Kairit Kaur: *Tiiu ja Rosi – kes võisid olla 1780. aasta paiku maakeelseid luuletusi avaldanud Eestimaa daamid?*

10.00–12.00 Usundi- ja müüdiuuringute töörühma ja narratiiviuuringute töörühma ühispaneel

Juhatab Tõnno Jonuks

Roomet Jakapi: *Loomislugu filosoofias: hr Berkeley vastus pr Percivalile*

Meelis Friedenthal: *Kosmism, religioon ja ulme*

Aado Lintrop: *Pilguheit Ursula Le Guini metsamaailmade taha*

Nikolai Anisimov & Eva Toulouze: *Uni ja unenäod udmurdi kultuuris*

Urmas Sutrop: *Kas 16. sajandi kitsee maajad tundsid tõesti*

Lumivalgukese muinasjuttu?

12.00–12.30 Lõunapaus

12.30–13.30 Korpuspõhiste keele-, kirjanduse ja folklooriuuringute töörühm

Juhatab Heiki-Jaan Kaalep

Küllli Prillop, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Helle Metslang: *Ei saa me läbi "Pragmaatika" korpusest*

Olga Gerassimenko, Neeme Kahusk, Marin Laak, Kaarel Veskis, Kadri Vider: *Käsitajalisest kirjavahetusest morfoloogiliselt märgendatud tekstikorpusest*

13.30–14.30 Migratsiooni- ja diasporauuringute töörühm

Juhatab Marin Laak

Leena Kurvet-Käosaar: *Digitaalsed diasporaad: kontseptuaalsed ja metodoloogilised arengud*

Triinu Ojamaa: *Eesti immigrandid Norras: sissevaade pilootuuringusse*

Anu Korb: *Rahvameditsiini-alane aines Siberi eestlaste lugudes*

14.30–14.45 Energiapaus

14.45–15.45 Ajalooliste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringute töörühm

Arutlevad Mari Sarv ja Lona Päll

Epp Annus: *Metonüümiline Eesti*

Anneli Mihkelev: *Ajarännakud Indrek Hargla lühiproosas*

15.45 Projekti- ja raamatuesitlused

Helle Metslang: *veebiajakirja Open Linguistics* erinumber "Linguistic variation"

"Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat", nr 16 (2020)

Leena Kurvet-Käosaar, Triinu Ojamaa: *Ajakirja Folklore: EJF 78–79* erinumbrid "Migrations and Diasporas"

Jaan Ross: *Theodor W. Adorno "Uue muusika filosoofia"* (tõlkinud Jaan Ross, Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020)

Johanna Ross, Epp Annus: *"Mitmele isandale loodud kunst. Sotskolinialism ja Eesti"* (Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020)

Reet Hiimäe: *Ajakirja Mäetagused* erinumber "Vaikimine", nr 77 (2020)

Eva Piirimäe, Liina Lukas, Johannes Schmidt (toim.), *"Herder on Empathy and Sympathy: Einfühlung und Sympathie im Denken Herders"*. Brill's Studies in Intellectual History, Vol 311 (Brill, 2020)

Eva Toulouze, Nikolai Anisimov, Jelena Popova, *"Современная удмуртская культура. Том I"* (Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020)

17.00 Lõpetamine

IT Tippkeskus EXCITE külalisettekannne

Meditšiinitehnika globaalsed arengud ja arendused TK EXCITE näitel

Ivo Fridolin (Tallinna Tehnikaülikool)

Viimase aja teaduse- ja tehnoloogia ning ühiskonna arengud on toonud kaasa muudatusi ka meditsiinitehnika valdkonnas. Kaasaegse meditsiinitehnoloogia kontekstis on üha aktuaalsemad sellised mõisted ja suunad nagu asjade vārkvōrk, digitaliseerimine, digiteenused ja kasutajapōhiseid rakendused. Ettekandes puudutatakse mh digihaigla, personaalmeditsiini, varajase haiguste diagnostika, krooniliste haiguste monitooringu ja tehisintellektiga tervishoius seotud teemasid. Samuti tuuakse mõned nāited valdkonna TK EXCITE uurimisrūhmade arendustest. Pūütakse arutleda ja kujutleda, kas ja kuidas vōiks nāha vālja inimkonna tulevik vōtmes “surematu superinimene”.

Ajalooliste väljendus- ja kultuuripraktikate uuringute tööühm (juhid Epp Annus, Kristiina Ross, Mari Sarv)

Metonüümiline Eesti

Epp Annus (Tallinna Ülikool)

Ettekanne küsib, millised on identiteedi loomise alusstruktuurid taasiseseisvunud Eestis? Kuidas mõjutab Teise pilk rahvuse enesetaju? Rahvusehitus ilmneb kui metonüümiline protsess, mille käigus kultuuri teatud osad seatakse esiplaanile ning need hakkavad esindama kultuuri tervikuna. Kultuuriliste kujutelmade ja tõdede kanooniline kogum luuakse Teise, väljaspoolse pilgu kaasabil. Dissonantsed, ebamugavad tegelikkuse aspektid jäävad varju.

Eesti kultuurilise dominantide arengut 1990. aastatest 2010. aastateni võiks lihtsustatult kujutada kui trajektoori dekoloniaalsest ökodigitaalse rahvuseni.

Ajarännakud Indrek Hargla lühiproosas

Anneli Mihkelev (Tallinna Ülikool)

Indrek Hargla on tuntud kirjanik, kes on loonud nii ajaloolisi kriminaal-romaane kui ka ulmekirjandust. Tema loomingule on omane žanripiiride ja -tunnuste segamine ning erinevate ajastute põimimine. Tema lugudes juhtub üsna sageli, et peategelane rändab sajandeid ajas tagasi, lausa teise ajastusse, kus on võimalik kohtuda ammu möödunud aegade ning kultuuriga. Või vastupidi: kaugest minevikust võib peategelane rännata olevikku, aga see olevik ei ole reaalne olevik, vaid kirjanduslik olevik, kus on põimitud erinevad ajad ja kultuurid. Kujutatud ajarännakud saavad sageli võimalikuks maagiliste vahendite abil, mitte otseselt ajamasina kaasabil. Lugejale jääb kaasautorina võimalus kujutada neid rännakuid ette märksa detailsemalt.

Ettekandes võetakse vaatluse alla Indrek Hargla fantastilised jutustused, millele võiks ette panna sõna “ajaloolised” või ka “teaduslikud”: “Raudhammas”, “Kadunud hingede ajaraamat”, “Jõgeva elavad surnud” jt.

Biograafika tööühm (juhid Irina Belobrovtseva, Maarja Hollo)

Mäletatud linn. Tartu eesti naiste mälestustes

Maarja Hollo (Eesti Kirjandusmuuseum)

Ettekandes käsitlen Elsbet Pareki, Maimu Kiige ja Lehte Hainsalu mälestuste näitel neis esile tulevaid kohasuid. Mälestusi on määratletud žanrina, mille fookuses ei ole kirjutaja enda elu, vaid meenutatav aeg ja kirjutaja elus tähtsad inimesed. Mälestuste kaheks peamiseks tunnuseks on episoodiline struktuur ja tegelemine mingi koha füüsilise eripäraga. Nii Pareki, Kiige kui ka Hainsalu mälestustes on selleks kohaks Tartu, mis iga autori mälestustes paigutub erinevasse ajaloolisse konteksti. Pareki mälestuste “Tartu – minu ülikoolilinn 1922–1926” (1998) ajaliseks kontekstiks on 1920. aastate esimene pool, Kiige käsikirjalised mälestused “Minu kodud Tartu linnas” hõlmavad aastaid 1931–2013 ja Hainsalu mälestused “Olla üheksavägine” (2018) vaatavad tagasi 1960.–1980. aastate Tartule.

Mingist ruumist kõnelemine tähendab kohtade ja neile omistatud tähenduste vaheliste suhete esiletoomist, enne kui need suhted lagunevad koost ning kohasuhete vaimne ja füüsiline pool üksteisest lahutatakse. Kohasuhete neid kahte poolt ei saa küll täielikult keele abil hõlmata, ometi on mälestused ja teised omaeluloolised tekstid väärtuslikud allikad kohasuhete uurimisel. Etteanne lähtub küsimusest, kuidas kujutavad Parek, Kiik ja Hainsalu oma mälestustes tähenduslikke suhteid Tartuga, teisisõnu suhteid, mis hõlmavad kirjutajate tundeid, mälestusi ja töökspidamisi, ning millised kohti, ehitisi, ruume ja inimesi on kujutatud.

Ivar Ivaski mina-pilt maailmakirjanduse ja eesti keele pingeväljas

Aija Sakova, Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum)

Ettekanne keskendub Ivar Ivaski näitel loomingulise inimese identiteedi konstrueerimise võimalustele eksilis, eeskätt on vaatluse all mina-pildi kujunemine suhetes keskkonna ja lähedastega. Ivar Ivask (1927–1992) on sündinud Riias eestlasest isa ja lätlannast ema perekonda ning üles kasvanud nii Riias kui ka Rõngus, Lõuna-Eestis. Tema pere põgenes Lätist II maailmasõja eel ning Ivask sai saksa filoloogia ja kunstiteaduse alase hariduse Saksamaal Marburgis. Tema hilisem tööelu möödus Ameerikas Northfieldis Oklahomas, kus ta alates 1967. aastast toimetas maailmakirjanduse ajakirja *World Literature Today*, hiljem *Books Abroad*.

Ivar Ivaski otsus valida 1950. aastate lõpul oma päevikute ja luulekeeleks eesti keel, on tähelepanuväärne, sest ta valdas ka saksa, inglise ja läti keelt. Saksa keel oli tema vanemate kodune ja ka hariduse keel, Oklahoma ülikooli professori ja WLT/BA peatoimetajana oli Ivaski töökeskkond aga ingliskeelne, abielus oli ta läti luuletaja Astrīde Ivaskiga.

Toetudes Ivar Ivaski päevikutele ja luulele, püüame ettekandes välja valgustada tema eesti keele kasuks otsustamise põhjuseid. Samuti vaatleme oma uurimuses seda, milline roll oli kirjandusel ning teistel, maailmakirjandusse kuuluvatel kirjanikel Ivaski identiteedi ja mina-pildi kujundamisel.

Ivar Ivaski isikuarhiiv kuulub alates 2016. aastast Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisse Arhiivi (fond 409, 1059 sü) ning sisaldab muuhulgas 57 päevikukõidet aastatest 1957–1992 ja üle 523 kirjavahetuse autoritega üle maailma.

Digitaalhumanitaaria ja keele tehnoloogia tööühm (juhid Liina Lindström, Einar Meister, Mari Sarv)

Eesti keele kõnetehnoloogia rakendamisest digihumanitaarias ja mujal

Tanel Alumäe (Tallinna Tehnikaülikool)

Tallinna Tehnikaülikooli keele tehnoloogia labor on viimase 15 aasta jooksul aktiivselt tegelenud eesti keele kõnetuvastustehnoloogia arendamisega. Tänu suurte kõnekorpuste kogumisele ja sügavate närvivõrkude kasutuselevõtule on tuvastustäpsus jõudsalt paranenud ja tuvastustehnoloogia on saanud laialt kasutavaks. Kõnetuvastust kasutavad aktiivselt nii ajakirjanikud kui ka erinevate alade teadlased, eriti humanitaarvaldkonnas.

See ettekanne teeb ülevaate eesti keele kõnetuvastustehnoloogia viimastest arengutest ning vaatleb ka muid kõnetehnoloogia valdkondi, sh kõnelejatuvastus, kõneldava keele identifitseerimine ning automaatne kirjavahemärgistamine. Põhjalikumalt peatutakse kahel digihumanitaaria valdkonda kuuluval teadustööl, kus eesti keele kõnetuvastust kasutati. Esimeses rakendati automaatset kõnelejatuvastust, et hinnata 2019. aastal Riigikogu valimiste tele- ja raadiodebattides sõna saanud kandidaatide kõnelemisaega. Teises kasutati kõnetuvastust, et hinnata väliskohakäänete kasutust poolsontaanses kõnes.

Neuromasintõlge

Mark Fišel (Tartu Ülikool)

Masintõlge on üks põnevamaid keeletehnoloogia ülesandeid, mis hõlmab mitut keeletöötlustaset: morfoloogiat, süntaksit, semantikat ja pragmatikat, ja seda vähemalt kahe keele puhul. Oma ettekandes räägin sellest, kuidas praktikas seda keerukust täiesti ignoreeritakse ning lastakse tehisenärvivõrkudel õppida nullist ilma inimteadmisi kasutamata. Selle asemel läheb taaskasutusse inimtegevuse jälg ehk tõlkeandmed, mille põhjal õpivad tehisenärvivõrgud tõlkima. Tutvustan nii tavalist masintõlget kui ka selle mitmekeelset varianti, kus üks ja sama närvivõrk tõlgib mitme keele vahel, ning räägin selle eelistest ja suurimatest probleemidest.

Eetika, keele- ja vaimufilosoofia tööühm (juht Margit Sutrop)

Mis on mentaalne fiktsionalism?

Bruno Mölder (Tartu Ülikool)

Mentaalne fiktsionalism on teooria, mille järgi on jutt vaimuseisunditest fiktsionaalne. Kuid mida tähendab öelda, et vaim on fiktsioon? Käesolev ettekanne vastab sellele küsimusele, selgitades lähemalt mentaalse fiktsionalismi tähendust ning põhjendusi sellise vaate pooldamiseks. Ettekandes tutvustatakse lähemalt kolme mentaalse fiktsionalismi vormi: eesliite-fiktsionalismi, teesklusfiktsionalismi ning mittekoognitiivset fiktsionalismi. Samuti tuleb juttu mentaalse fiktsionalismi probleemidest.

Kas tehisintellekti saab usaldada? Kontseptuaalne analüüs

Margit Sutrop (Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituut; Helsinki Collegium for Advanced Studies)

Usalduse küsimust peetakse tehisintellekti tuleviku puhul võtmeküsimuseks. Kuigi poliitikakujundajad ja erinevad regulatsioonid räägivad üha valjemalt vajadusest arendada usaldusväärset tehisintellekti ja luua usaldust tehisintellekti vastu, ei ole tegelikult selge, mida usalduse ja usaldusväärse all mõeldakse (Sutrop 2019). Filosoofidel on lahkavamus selles osas, mis sorti mentaalseid akte (uskumus, emotsioon, soov vms) usaldus hõlmab.

Annette Baieri kuulsast artiklist "Usaldus ja umbusaldus" (1986) alates tehakse ingliskeelses diskussioonis vahet usaldusel (*trust*) ja toetumisel (*reliance*). Eesti keeles tundub see vahetegemine keeruline, kuna kasutame sõna *usaldus* nii inimeste kui ka asjade puhul (nt usaldame, et kell näitab õiget aega, aga usaldame ka teist inimest, et ta ütleb meile õigesti, mis kell on). Filosoofid on osutanud, et vahe on selles, et toetume kellale, et ta näitab õiget aega ja kui ta ei näita, siis oleme pettunud. Kui usaldame teist inimest, et ta ütleb meile õiget aega, aga tegelikult ei ütle, siis lisandub pettumusele veel tunne, et meie usaldust peteti. See erinevus reaktsioonides annabki alust küsida, mis on see lisanduv faktor usalduse puhul, mis tekitab petetuse tunde.

Üks võimalus on öelda, et erinevus on ootustes: pelga toetumise (ingl *reliance*) puhul on meil ootus, et midagi juhtub (ingl *predictive expectations*), aga usalduse (*trust*) puhul tulevad mängu normatiivsed ootused (ingl *normative expectations*) – usaldatav on kohustatud midagi tegema. Me ootame, et teised inimesed käituksid meie normatiivsetele ootustele vastavalt (kust need normatiivsed ootused tekivad, vajab eraldi analüüsi). Ja kui nad seda ei tee, siis tunneme end petetuna. Huvitav on see, et kuigi usaldust seotakse paljude autorite poolt petmise/reetmisega (ingl *betrayal*), ei ole petmise/reetmise mõistet usalduse kontekstis piisavalt avatud. Samuti pole pööratud tähelepanu sellele, et kuna normatiivsed ootused viitavad moraalsetele kohustustele, on usaldus moraalne mõiste. Et tegu on moraalsete mõistega, seda näitab minu meelest see, et usalduse petmisel tulevad mängu moraalset tunde: usaldaja võib tunda viha või nõrdimust usalduse petmise/reetmise pärast ning usaldatav, mõistes, et käitus valesti, peaks tundma häbi või südametunnistusepiinu, et pettis usaldust. Need tunded ei ole kohased füüsiliste esemete puhul, kui nad

ei toimi nagu ootame (näiteks kui kell ei näita õiget aega, arvuti jookseb kokku või auto ei käivitu).

Kui see nii on, siis küsime, kas tehisintellekti puhul saab rääkida usaldusest? Empiirilised uuringud (sh värsked ajalainete uuringud (vt Bossi *et al* 2020)) näitavad, et osad inimesed näevad roboteid intentsionaalsete toimijatena, osad mitte. Kas isesõitva auto puhul, mis satub avariisse, on kohane rääkida pettumusest või võib auto omanik tunda ka, et auto on tema usaldust petnud/reetnud. Näitan oma ettekandes, et usalduse kontseptuaalsest analüüsist tulenevalt on tehisintellekti usaldamisest mõtet rääkida vaid siis, kui omistame tehisintellektile tahte, võime end kohustada ja teised moraalse toimija (ingl *moral agency*) tunnused.

Kirjandus

Baier, Anette 1986. Trust and Antitrust. *Ethics* 96 (2), lk 231–260. <https://www.jstor.org/stable/2381376>.

Bossi, Francesco *et al* 2020. The human brain reveals resting state activity patterns that are predictive of biases in attitudes toward robots. *Science Robotics* 5 (46). DOI: 10.1126/scirobotics.abb6652. <https://robotics.sciencemag.org/content/5/46/eabb6652.full>.

Sutrop, Margit 2019. Should We Trust Artificial Intelligence? *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences* 23 (4), lk 499–522. DOI: 10.3176/tr.2019.4.07.

Kirjakultuuri ja kirjandusuuringute tööühm (juhid Liina Lukas, Arne Merilai)

Kaks- ja teiskeelsus Eesti kirjanduses

Liina Lukas (Tartu Ülikool)

Ettekandes tuleb juttu kakskeelsusest Eesti kirjandus(t)es. Vaatlen esmalt kakskeelsuse erinevaid tüüpe Eesti ajaloo sel pikal perioodil, mil keelte vahekorra määrasid koloniaalolud. Jaan Unduski eeskujul (Undusk 1992) eristan keelesisest, tekstisest ja autorisest kakskeelsust. Seejärel küsin, millised neist tüüpidest jäid aktuaalseks Eesti Vabariigi rajamisega alanud postkoloniaalsetes tingimustes ning milliseid võib eristada praegus(t)es Eesti kirjandus(t)es. Viimase puhul on huvikeskmes autorisene kakskeelsus, mida tänapäevases kirjandusteaduses nimetatakse eksofooniaks (exophony, Exophonie) ehk teiskeelsuseks (vt Arndt & Naguschewski & Stockhammer 2007).

Kirjandus

Undusk, Jaan 1992. Saksa-eesti kirjandussuhete tüpologia. *Keel ja Kirjandus* 10, lk 583–594; 11, lk 645–656; 12, lk 709–725.

Arndt, Susan & Naguschewski, Dirk & Stockhammer, Robert (toim) 2007. *Exophonie. Anders-Sprachigkeit (in) der Literatur*. Berlin: Kulturverlag Kadmos.

Vaimulik luule Eesti- ja Liivimaal

Tiina-Erika Friedenthal (Tartu Ülikool)

Vaimulik luule oli varausajal väga laialt levinud, seda kirjutati, loeti ja lauldi, ning selliselt oli tegemist olulise nähtusega omaaegses vaimuelus. Reformatsiooniajast alates pärineb Eesti- ja Liivimaa aladelt suur hulk vaimuliku sisuga luuletekste, ent süstemaatiline ülevaade nende kohta siiani puudub. Sealjuures on baltisaksa vaimulik luule peaaegu täiesti uurimata, eesti ja läti keeles kirjutatule on aga seni tähelepanu pööratud sporaadiliselt ning eeskätt poeetilise keele arengu vaatepunktist. Kõnealuse žanri uurimine nõuab kahtlemata interdistsiplinaarset koostööd ning minu kui teoloogi keskne huvi on suunatud peamiselt teoloogilisele küljele. Uurimistegevuse eesmärk on koostada ülevaade ning uurida Eesti-, Liivi- ja Kuramaal saksa, eesti ja läti keeles loodud, tõlgitud ja loetud vaimulikku luulet kohalikus ja laiemas teoloogilises kontekstis. Laiema konteksti all pean silmas eeskätt neid arenguid, mis leidsid aset saksakeelses protestantlikus ruumis. Ettekandes toon algusjärgus uurimistööst näiteid, tutvustades psalmiluulet, mis oli väga elujõuline 16.–18. sajandini ning mida viljeleti ka siinsetel aladel.

Tio ja Rosi – kes võisid olla 1780. aasta paiku maakeelseid luuletusi avaldanud Eestimaa daamid?

Kairit Kaur (Tartu Ülikool)

Esimesed maakeelsed luuletused Eesti ala naiste sulest ilmusid Recke ja Napiersky Liivi-, Eesti- ja Kuramaa üldise kirjanike ja õpetlaste leksikoni andmeil juba 1779. aastal Eestimaal koduõpetajana tegutsenud Andreas Traugott Grahli Leipzgis väljaantud noodiraamatus *Oden und Lieder in Musik gesetzt* (Oodid ja laulud muusikasse pandud), millest kahjuks ühtegi säilinud eksemplari teada ei ole. Küll oli Teise maailmasõja eel uurijatele kättesaadav Grahli järgmine, 1784. aastal samuti Leipzgis ilmunud noodiraamat *Lieder und Handsachen für das Klavier und den Gesang* (Laulud ja soolopalad klaverile ja laulmiseks), kus ilmus Eestimaa daamidelt kaks laulu: “Tio, tassane ja helde” ja kevadelaul “Liesole”. Tiiu-laulu teisend (nn Roosi-laul) trükiti 1787. aastal Põltsamaa koduõpetaja Friedrich Gotthilf Findeiseni kuueköitelises lugemikus *Lesebuch für Ehst- und Livland* (Lugemik Eesti- ja Liivimaale) viiendas köites ja aasta hiljem ka Saksa kirjandusajakirjas *Der Teutsche Merkur*. Viimasele vahendas luuletuse Christian Hieronymus Justus Schlegel, Jenast pärit ja Leipzgis teoloogiahariduse omandanud mees, kes aastatel 1780–1782 tegutses Põhja-Eestis, Karinu, Valkla ja Jäneda mõisas koduõpetajana. Tema ei omista luuletust küll siinsetele daamidele, vaid ütleb, et laulu autoriks on keegi härra von Tiesenhausen Sausi mõisast, kes kirjutas selle oma abikaasa surma puhul. Saksakeelsele mõisanimelise Sauß võib Eestimaal paraku vastata mitu mõisa. Arne Vinkel on Roosi-luuletuse omistanud Harjumaa Sausti ehk Kaarepere (sks *Groß-Sauß*) mõisnik Ber(e)nd Heinrich von Tiesenhauseni (1703–1789) (vrd Eesti kirjanduse ajalugu 1965: 293–294). Mina pakun oma ettekandes välja ühe teise võimaluse, millega seoses saab tuvastatud ka ühe Eestimaa poeetilise antoloogia (*Estländische poetische Blumenlese*) 1780. aasta väljaandes avaldatud luuletuse autor ja pakutud välja versioon, kelle teenistuses Grahli võis täpsemalt töötada. Arutlen ka selle üle, kes võis olla Tio või Rosi, kellele luuletus on pühendatud ja kuidas need kaks erinevat luuletuse varianti võiksid omavahel seostuda.

Korpuspõhiste keele-, kirjanduse ja folklooriuringute tööühm (juhid Heiki-Jaan Kaalep, Helle Metslang)

Ei saa me läbi “Pragmaatika” korpusest

Külli Prillop, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Helle Metslang
(Tartu Ülikool)

Projektis “Pragmaatika grammatika kohal: subjektiivsus ja intersubjektiivsus eesti keele registrites ja tekstiliikides” (PRG341) uurime (inter)subjektiivsuse väljendumist tänapäeva keele kirjalikes ja suulistes registrites. Keskendume diskursusemarkeritena toimivatele partiklitele/adverbidele (nt *vist, ilmselt, tegelikult*) ja markeritele, mis kujunevad komplementlauselise rektsiooniga tunnetusverbe sisaldavatest pealausestest ((*ma*) *arvan, usun, tundub, paistab* (et ...)).

Analüüs ühendab kvantitatiivse ja kvalitatiivse lähenemise. Senised pilootuuringud on toonud esile kaks olulist probleemi olemasolevate eesti keele korpustega.

Uuritavad markerid on polüfunktsionaalsed ja nende (inter)subjektiivse funktsiooni tuvastamiseks on vaja kasutada lausest laiemat konteksti. Näiteks tunnetusverbide puhul näitab nende diskursusemarkerina toimimist ennekõike see, et vestluse või teksti teemaliin jätkub mööda vormilist kõrvallauset, mitte mööda tunnetusverbi sisaldavat pealausest (Hennoste jt 2020).

Projekti oluliseks uueks lähenemiseks on markerite kasutuse süsteemaatiline võrdlus eri keeleregistrites (suuline keel, netikeel, trükikeel) ja tekstiliikides.

Uuringu jaoks on vaja korpust, mis koosneb eri tekstiliike autentselt esindavatest allkorpustest, ja korpuse kasutajaliidest, mis annab lause koos pikema kontekstiga.

Olemasolevates avalikes tänapäeva kirjaliku keele automaatselt kogutud korpustes lause kontekst puudub, osa tekstiliike on esindamata, tekstiliigid ei ole eristatavad ja tekstiliigi materjali tekstiliigipärasus võib olla problemaatiline (näiteks võib teadustekst sisaldada tsitaate teist liiki tekstidest).

Tööühmal valmib praegu pragmaatika ja tekstiliikide uurimise nõuetele vastav korpus “Pragmaatika”, mida luuakse *Sketch Engine*’i keskkonnas. Korpus koosneb üheteistkümnest eri tekstiliike ja registreid (nt teadus,

ajakirjandus, foorumid, MSN, sisuturundus, suuline argisuhtlus, suuline institutsionaalne suhtlus) esindavast allkorpusest. Iga allkorpuse maht on esialgu umbes 500 000 sõnet, korpusel kokku umbes 5,5 mlj sõnet. Tutvustame ettekandes korpust, selle kasutusvõimalusi materjali kvalitatiivsel analüüsil (teksti teemaliini kriteeriumi rakendamise ja teksti sidususe jälgimise näitel) ning tulemuste statistilisel tõlgendamisel.

Kirjandus

Hennoste, Tiit & Habicht, Külli & Metslang, Helle & Prillop, Külli & Laanesoo, Kirsi & Ogren, David & Pärismaa, Liina & Pärt, Elen & Rumm, Andra & Rääbis, Andriela & Simmul, Carl Eric 2020. Diskursusemarker (*ma*) *arvan (et)*. *Emakeele Seltsi aastaraamat 65* (2019). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 63–88.

Käsitöökirjalisest kirjavahetusest morfoloogiliselt märgendatud tekstikorpuseni

Olga Gerassimenko (Tartu Ülikool)

Neeme Kahusk (Tartu Ülikool)

Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum)

Kaarel Veskis (Eesti Kirjandusmuuseum)

Kadri Vider (Tartu Ülikool)

2020. aastaks on Johannes Semperi ja Johannes Vares-Barbaruse erakirjavahetus kättesaadav nii kaheköitelise teadusväljaande “Euroopa, esteedid ja elulähedus” (Laak & Saluvere 2020) kui ka morfoloogiliselt märgendatud korpuse kujul. Unikaalne 29 aastat kestnud kirjavahetus koosneb 675 kirjast ning avalikult kasutatava morfoloogiliselt märgendatud korpuse maht on umbes 1,8 miljonit tähemärki, 310 980 lemmat ja 249 970 sõnet.

Ettekandes räägime käsitöökirjalise kirjavahetuse teekonnast avalikult kasutatava morfoloogiliselt märgendatud tekstikorpuseni, mis on avalikult kasutatav korpuspäringusüsteemis KORP. See teekond on nõudnud palju käsitööd: näiteks kirjatekstide hoolikat varustamist metaandmetega ning kirjadaatumite ja autorite asukohtade käsitsi normaliseerimist. Korpuse tekstid said automaatselt märgendatud ja ühestatud ning praegu kontrollime ühestatud korpust käsitsi. See on oluline, sest aastakümneid kestnud kirjavahetuses on autorid kasutanud hulgaliselt võõrkeelseid tsitaate ja nende endi leiutatud lühendeid, olulisel määral ka keeleuendust.

Korpus pakub rikkalikke võimalusi keele- ja kirjandusteaduslikuks uurimuseks, mida demonstreerime kirjanike Euroopa ja konverentsi peateema seoste mainimise näitel korpuses.

Kirjandus

Laak, Marin & Asmer, Vilve 2018. *Barbaruse ja Semperi kirjavahetus tekstikorpuse kujul*. Center of Estonian Language Resources. <https://doi.org/10.15155/9-00-0000-0000-0000-00190L>.

Laak, Marin & Saluvere, Tiina (toim) 2020. *Euroopa, esteedid ja elulähedus. Semperi ja Barbaruse kirjavahetus 1911–1940*. Koostanud P. Rummo. Kommenteerinud P. Rummo, A. Nagelmaa, T. Saluvere, Ü. Treikelder. Tartu: EKM Teaduskirjastus https://www.ester.ee/record=b5224219*est (1. köide), https://www.ester.ee/record=b5361657*est (2. köide).

Kõne- ja muusikauuringute tööühm (juht Jaan Ross)

Õpistiilid muusikateose teksti omandamisel klaveri algõppes

Veeda Kala (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)

Ettekanne põhineb 2020. aasta kevadel kaitstud magistritööl “Õpistiilid muusikateose omandamisel klaveri algõppes” (*Styles of learning a musical piece in early stages of piano studies*) ja see on inspireeritud mu tähelepanekutest õpetajatöös, mis viitavad erinevatele õppimisviisidele ehk õpistiilidele muusikateose õppimisel. Olen täheldanud, et kuigi õpetan kõiki õpilasi võrdlemisi sama meetodiga, jäävad osadel õpilastel lood üsna kiiresti pähe ning nad mängivad ja harjutavad teoseid meelsamini peast. Teised õpilased eelistavad mängida noodist, toetudes pigem noodile kogu õppeprotsessi vältel. Käesoleva töö eesmärk on selgitada tõenduspõhisel meetodil välja kirjeldatud õpistiilide esinemine ning kirjeldada neile iseloomulikke erisusi. Kui antud õpistiilide olemasolu leiab kinnitust, saab hakata uurima seoseid varasemalt eristatud õpistiilide ning sellealaste õpi- ja infotöötlusteooriatega. Samuti annab see võimaluse pakkuda välja rakendusi isikukeskmaks lähenemiseks klaveripedagoogikas nii õppeprotsessi kui ka õpilase-õpetaja koostöösuhte ja õpilase arengu tõhusamaks ja tulemuslikumaks, aga ka mõlema osapoole jaoks subjektiivselt meeldivamaks kujundamisel.

Õpistiilide uurimiseks klaveri algõppes viin läbi ja salvestan videosse tunnid, mille raames on võimalikult sarnase taustaga õpilastele antud muuhulgas ülesandeid, mis testivad nende mälu ja noodilugemisoskust. Kogutud informatsiooni analüüsist teen järeldused hüpoteetiliste intuiitviisete õpistiilide olemasolu ja olemuse kohta.

Uurimistöö raames korraldatud eksperimendi tulemused kinnitavad kirjeldatud nähtuse olemasolu. Seejuures lisavad huvitavad formaalsel ja mitteformaalsel vaatlusel tehtud tähelepanekud materjali tulevasteks täpsemateks uuringuteks, viidates eelkõige, et kirjeldatud nähtust peaks käsitlema pigem kontiinumina, mis võimaldab hinnata õpilaste soodumust suuremal või väiksemal määral ühele või teisele poole ning sellest tulenevalt ka paremini kohandatud õpetamisstrateegiate rakendumist.

Džässmuusikakultuur 1980. ja 1990. aastate Eestis: õppimisviisid, esinemispaigad ja katkestuse kogemused muusikute jutustustes

Silvia Luik (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)

Ettekande “Džässmuusikakultuur 1980. ja 1990. aastate Eestis: õppimisviisid, esinemispaigad ja katkestuse kogemused muusikute jutustustes” eesmärk on uurida ja anda ülevaade džässmuusika ja -muusikute oludest Eestis hilissotsialismi, siirdeühiskonna ja vabariigi iseseisvuse taastamise perioodil, mida iseloomustab dünaamilisus. Kahe kümnendi jooksul koges Eesti ühiskond olulisi sotsiaal-ühiskondlikke ja kultuurilisi muudatusi, mille tingimustes oli ühiskonna liikmetel vaja kohaneda uue ühiskonnakorraldusega. Muutused ei jätnud puudutamata ka Eesti džässmuusikuid, kes uutes oludes kogesid kohanemist nii positiivses kui ka negatiivses võtmes. Ettekanne põhineb Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias kaitstud magistritööl, mille raames viis autor välitöö käigus läbi poolstruktureeritud intervjuud neljateistkümne silmapaistva Eesti džässmuusikuga, kes olid piiritletud ajal oma karjääri tipul või muusikuteed alustamas. Kvalitatiivses uurimuses käsitletakse intervjuudest koorunud džässikultuuri kolme põhilist aspekti: džässmuusika õppimise viisid ja haridus Eestis, džässmuusikute eneseteostamise võimalused nõukogude ajal ja taasiseseisvunud Eestis ning katkestuse kogemused siirdeühiskonnas. Ettekandes on kasutatud džässmuusikute jutustustest välja tulnud eredamaid empiirilisi näiteid.

Eesti muusikaelu kajastus 1930. aastate venekeelsetes ajalehtedes

Meeta Morozov (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)

Ettekanne käsitleb eesti muusikaelu peegeldumist 1930. aastatel Eestis ilmunud venekeelses kirjutavas meedias. Analüüsitakse, millist informatsiooni ja hinnangut edastasid vene ajalehed Eestis aset leidnud muusikasündmuste kohta Eesti Vabariigi (1918–1940) viimasel kümnendil. Samuti iseloomustatakse venekeelsete muusikaarvustuste põhijooni ning antakse ülevaade eesti ja vene laulupidude kajastamisest vene trükimeedias.

Muusikaajakirjanduse uurimine on eesti muusikateaduses olnud seni üsna perifeerne valdkond. Vene ajalehtede uurimine muusikaelu vahendamise aspektist võimaldab mõista laiemalt ajastu peamisi suundumusi muusika retseptisioonis ning heidab valgust vene kogukonna kohale ja mõjule nii eesti muusikaajakirjanduse arengus kui ka muusikaloos laiemalt.

Allikatena on kasutusel kümnendi (1930–1939) jooksul ilmunud kaks suurt venekeelset väljaannet: pealinna elule keskendunud päevaleht *Vesti Dnja* (1926–1940) ja peamiselt Ida-Virumaa piirkonna elu käsitletud ajaleht *Starõi Narvski Listok* (1925–1940). Eesti vene kogukonna ajaloolisest kujunemisest ning kultuurilisest olukorrast ülevaate andmiseks on tuginedud peamiselt Sergei Issakovi uurimustele; toleaegse muusikakriitika laiem konteksti loomiseks tuginetakse sama kümnendi eesti- ja saksakeelsest muusikaajakirjandusest kirjutanud Maris Kirme, Maret Tomsoni ja Reelike Tüki publikatsioonidele.

Ajalehetekstide analüüsimiseks on kombineeritud kahte tekstianalüüsi meetodit. Uurimuse esimeses etapis on kasutatud standardiseeritud kontentanalüüsi, et vastata tekstide väliseid ja üldiseid tunnuseid puudutavatele küsimustele, mis nõuavad arvuliselt väljendatavaid vastuseid. Teises pooles rakendatakse valitud pikemate kontserdiarvustuste ja reportaažide sügavamaks analüüsimiseks kvalitatiivset sisuanalüüsi, mis tegeleb tõlgendamise ja võimaldab avada tekstide latentset sisu.

Uurimuse põhjal võib järeldada, et 1930. aastate venekeelsed ajalehed pühendasid muusikaelu kajastamisele arvestatavat tähelepanu ning lähtusid muusikasündmuste vahendamisel eelkõige muusikaspetsiifilistest teguritest. Ehkki muusikateemalised tekstid olid üsna lihtsad, sai lugeja siiski ülevaatliku pildi Eesti muusikaelu sündmustest ning seda üldjuhul ilma ideoloogilise alltekstita.

Narratiiv ja topos Heino Elleri “Sümfoonilises legendis”

Karl Joosep Pihel (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia)

Ettekanne põhineb samanimelisel magistritööl, mille eesmärgiks oli ühelt poolt süvaanalüüs Heino Elleri väheuuritud teosest “Sümfooniline legend” (1923), milles avaldub väga selgelt Elleri varasele loomingule iseloomulik stilistiline mitmekesisus ja modernistlike elementide kohalolu; teiselt poolt oli eesmärgiks tutvustada eesti muusikateadusele kahte muusikasemiootika analüüsiparadigmat: narratiivne muusika analüüs ning muusikaliste toposte analüüs, mis võimaldavad analüüsida ka teose tähenduslikke elemente.

Lisaks traditsioonilisele vormi-, teema-, ja harmooniaanalüüsile vaatlesin seega lähedalt ka esiteks *toposeid*, mille all mõistetakse muusikalisi stilistilisi viiteid või iseloomulikke muusikalisi “figure”, millega korreleeruvad mingis kultuuriruumis spetsiifilised semantilised assotsiatsioonid. Toposeid muusikas on käsitlenud sellised autorid nagu Leonard Ratner, Wye J. Allanbrook, Robert Hatten jt. Teiseks vaatlen *narratiivi*, toetudes autoritele, kes käsitlevad muusikalist narratiivi strukturalistlikus paradigmas (Gregory Karl, Eero Tarasti ja Byron Almén). Strukturalislikku narratoloogiat iseloomustab spetsiifilise semantilise sisu taandamine üldiste narratiivsete funktsioonide ees (nagu protagonist, antagonist, abistaja jne). Nende autorite jaoks moodustub muusikaline narratiiv seega puht-muusikalistest seisunditest ja vastandustest ning nende arengust teose vältel, võimaldades kaardistada teose “ekspressiivset struktuuri”.

Analüüsi tulemusena tuvastasin Elleri muusikas nii narratiivse loogika kui ka toposte suurt rolli. “Legendis” leiduvate äärmuslike stilistiliste vastanduste ja toposte suur osakaal muudab aga keerukaks ka selle narratiivse struktuuri. Teos esitab sama narratiivse konflikti ja teemad mitmes erinevas toposes, jutustab justkui mitu “lugu loos”, mille omavaheline suhe jääb kuulaja ja analüütiku tõlgendada. Narratiivi ja topose analüüs võimaldab aga kaardistada struktuure, millest sellised tõlgendused võivad johtuda.

Migratsiooni- ja diasporaauuringute tööühm (juhid Leena Kurvet-Käosaar, Triinu Ojamaa)

Rahvameditsiini-alane aines Siberi eestlaste lugudes

Anu Korb (Eesti Kirjandusmuuseum)

Ettekande analüüsimaterjaliks on erinevatest Siberi eesti kogukondadest talletatud rahvameditsiini-alane aines (kogutud Eesti Rahvaluule Arhiivi välitöödel ajavahemikus 1991–2013) ja Siberi eesti kogukondadest emamaale naasnud eestlastelt talletatud eluloolised mälestused (kogutud ajavahemikul 2003–2010). Rahvameditsiini puutuv teave on talletatud muu pärimuse ja elulooliste mälestuste kogumise käigus.

Minu küsitletavad Eestis olid Siberi kogukonnast, kus nad olid sündinud kasvanud, aastaid tagasi lahkunud, kuid hoidsid sidemeid oma kodukülaga Siberis ja sünniküla inimestega Eestis.

Intervjueerimise üheks väärtuseks on peetud isiklikku kokkupuudet küsitletute ja nende elukeskkonnaga, empaatilist lugupidamist vestluskaaslase vastu. Kuna olin Eestis küsitletud inimeste sünnikülades käinud aastail, mil neil endil harvenesid suhted oma sünnipaigaga nii majanduslikel kui ka poliitilistel põhjustel, kujunesid kohtumised südamlikeks ja meeldejäävateks.

Lapsepõlves omandatud teadmised, kombed ja traditsioonid, aga ka ajas muutuv sotsiaalne ja looduslik keskkond mõjutab paratamatult kogu inimese elu. Individuaalseid kogemusi jagatakse teistega sellest jutustamise abil. Eluringi mälestusi jagades räägitakse iseenda ja oma pere lugusid, kuid jutustajad toetuvad suuresti kogukondlikule teadmisele. Elulooliste mälestuste loomisel on seotud nii jutustatava sündmuse aeg, jutustamise aeg kui sinna vahele jääv aegruum oma muutumises, kultuurimälu vahendusel toimib minevikukogemuse ülekandmine olevikule. Siberi eestlaste kogukondliku elu juures põimub pärimuskeskkond tihedalt eluloolise keskkonnaga.

Küsitletute mälestustele tuginedes analüüsin erinevatest Siberi eesti kogukondadest pärit rahvameditsiiniga seonduvaid lugusid.

Rahvameditsiini kasutamine oli Siberi eesti kogukondades veel 20. sajandi viimasel kümnendil osa kogukonna igapäevaelust ja seetõttu vägagi nähtav. Vanemates Siberi eesti kogukondades samastati enamasti raviloitse kõigile kättesaadava jumalasõnaga. Suurem osa teadjatest jagas oma

teadmisi-oskusi kõigile soovijaile, mõned soostusid oma tarkusi edastama vaid endast noorematele. Väljarännanutest alguse saanud kogukondades suhtuti ravitarkuste edasiandmisse märksa ettevaatlikumalt. Just Lõuna-Eesti taustaga kogukondades levis teadmine, et ravioskuste edasiandmisega kaotab ravitseja võime oma oskusi edaspidi kasutada.

Oma perest jutustamisel kerkivad paratamatult esile eluringiga seotud kombed, uskumused ja ended, ka rahvameditsiiniga seonduv. Pärimuslikus kogukonnas saatsid olulisemaid üleminekuajegu (nt lapse sünd, matused) kaitsemaagilised rituaalid, õigest või valest käitumisest arvati sõltuvat inimese/inimeste edasine käekäik. Ettekandes jälgin, kuidas on muutunud Siberist Eestisse elama asunud eestlaste rahvameditsiini traditsiooni tundmine võrreldes Siberis kohapeal elavate eestlastega ja milliseid muutusi traditsioonis võib täheldada 21. sajandi esimesel kümnendil.

Digitaalsed diasporaad: kontseptuaalsed ja metodoloogilised arengud

Leena Kurvet-Käosaar (Eesti Kirjandusmuuseum; Tartu Ülikool)

Migratsiooni- ja mobiilisuse uuringud hõlmavad tänapäeval valdavalt rahvusvahelisi ja rahvusteüleseid, sageli globaalse haardega rändeotses- se. See on valdkonnas tõstatanud küsimuse (suuremast) vajadusest just rahvusvahelise rände uurimiseks sobivate meetodite järele. Digitaalsete diasporaade uurimine, mis viimase kümnendi jooksul on tõusnud valdkonna üheks põhisuunaks, on toonud kaasa ulatuslikke metodoloogilisi ja kontseptuaalseid uuendusi. Ettekanne käsitleb mõnda neist arengutest, keskendudes meetodite osas eelkõige segameetodite (kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid meetodeid kombineerivatele lähenemistele) mõnele arengutendentsile. Olulisi metodoloogilisi ja kontseptuaalseid arenguid on kaasa toonud rahvusteülekena määratletud rändeotsesside uurimine suhestumuslike otsesside ja suhtevõrgustike kaudu (TSF – *transnational social field*), mis tõstab fookusesse üksikindiviidi(de) suhestumispraktikad. Paradigmaatiliste nihete osas on oluliseks uuenduseks kosmopoliit- suse mõiste ümbermõtestamine avaramal, rohujuuretasandit kaasavas mõõtmes.

Eesti immigrandid Norras: sissevaade pilootuuringusse

Triinu Ojamaa (Eesti Kirjandusmuuseum)

Ettekanne annab lühiülevaate pilootuuringust, mille aluseks on NordPlus Adult programmiprojekti "From past to present: Migration and integration through life-stories' network" (2017–2020) toel toimunud välitööd. Kogutud materjal koosneb kahekümnest poolstruktureeritud intervjuust, mis on tehtud Eesti inimestega, kellele Norra on kas pendelrände sihtriik või alaline elukohamaa. Kõik alaliselt Norras elavad eestlased on pärit Trøndelagi maakonnast Kesk-Norras; pendelmigrantide töökohad ja ajutised elupaigad asuvad peamiselt Oslo ümbruses. Küsitluses osales 20 vastajat: 13 naist ja 7 meest. Nende Norras elatud aeg ulatub kaheksast kuust kolmekümne kolme aastani ning haridustase põhiharidusest kraadihariduseni.

Pilootuuringu käigus läbiviidud küsitluse teemadering hõlmab identiteediprotsessi dünaamikat, immigrantide sotsiaal-majanduslikku toimetulekut, kultuurilist kohanemist ja mainet Norra multikultuurilises ühiskonnas. Olulisel kohal on sotsiaalmeedia ja füüsiliste suhtlusvõrgustike roll eesti diasporaa kujunemises. Käesoleva ettekande fookus on suunatud sellele, kuidas Norra eestlased nii isiklike kogemuste kui ka Norras valitsevate hoiakute ja arvamuste põhjal mõtestavad lahti mõisteid 'immigrant' ja 'kodu'. Analüüsin vastajate arutlusi selle üle, mida tähendab immigrandiks olemine ning kas sõna 'kodu' võiks olla sünonüümiks näiteks päritolumaale või pigem oma maitse järgi sisse seatud privaatsele ruumile, või siis on kodul hoopis mõni muu tähendus. Võrdlusmaterjalina kasutan Neringa Liubinienė (2009), Darius Daukšase (2013) ja Vytis Čiubrinskase (2020) uurimusi, mis käsitlevad sarnaseid teemasid leedu uusmigrantide näitel.

Kirjandus

Daukšas, Darius 2013. Lithuanians in Norway: Between 'Here' and 'There'. *Urbanities: The Journal of the IUAES Commission on Urban Anthropology* 3 (2), lk 51–68.

Liubinienė, Neringa 2009. *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: "savos erdvės" konstravimas*. [Migrants from Lithuania in Northern Ireland: Construction of "Own Space".] PhD Thesis, Vytauto Didžiojo universitetas.

Čiubrinskas, Vytis 2020. Uncertainties of Transnational Belonging: Homeland Nationalism and Cultural Citizenship of Lithuanian Immigrants in the USA. *Folklore: Electronoc Journal of Folklore* 78, lk 61–80.

Narratiiviuuringute töörihm (juhid Marina Grišakova, Eda Kalmre)

Kas 16. sajandi kitšee maajad tundsid tõesti Lumivalgukese muinasjuttu?

Urmas Sutrop (Lõunaküla)

Juhan Kunderi muinasjutus “Suur Peeter ja Väike Peeter” saab Väike Peeter kolm võlvüvaga kingitust koos kasutusjuhendiga. Kull ütleb Peetrile, et ta võtaks üles ja pistaks põue vitsakese, liivatera ja veetilga. Õigel ajal käsib ta järgemööda need maha visata ja öelda, et saagu suur mets, siis mägi ja lõpuks meri, millest üle ega ümber ei saa. Selle juurde tuleme ettekande lõpu poole tagasi.

Nüüd aga asume kitšee maajade Neitsi loo juurde. Kitšeekeelne Popol Wuj tähendab tõlkes nõukogu või kogukonna raamatut. Popol Wuj pandi maajade hieroglüüfe meenutavas kirjas kirja oletatavasti 1550. aasta paiku. Dominikaani munk Francisco Ximénez võitis käsikirja vardjate usalduse ning kirjutas selle 1701–1704 ladina tähtedega foneetiliselt ümber ning varustas ka hispaaniakeelse tõlkega.

Isa Ximénez on kirjutanud, et sellised käsikirju hoidsid vardjad suurima saladuskatte all. Pärast teksti ümberkirjutamist ja tõlkimist tagastas isa Ximénez tõenäoliselt käsikirja. Selle praegune asukoht ei ole teada. Christenson (2007-sarcred: 29) oletab, et käsikiri võib praegu olla külavanemate käes varjul või kusagil Chichicastenango (Guatemala) linna arhiivis.

Uurijale on oluline küsimus, missugust väljaannet kasutada. Lingvistina eelistan Popol Wuj reaalist tõlget (Christenson 2007-literal). Popol Wujs esinevate nimede puhul tuleb lähtuda Guatemala Maaja Keelte Akadeemia (Academia de Lenguas Mayas de Guatemala) ortograafiareeglitest.

Müütilises neitsi Xkik' – Naise Vere loos on mitmeid sarnasusi Lumivalgukese muinasjutuga. Kuid on ka erinevusi. Nt ei ole Naise Vere puhul juttu ei tema ilust ega emast. Kui neitsi jääb talle ühe pealuu poolt paremasse pihku sülitatud ilast käima peale, siis märkab seda lõpuks tema isa, allilma isand Kogutud Veri. Ta süüdistab tütart selles, et too on põlvekraapijast libu, kes on lapsega pelgalt hooramisest. Koos teiste allilma isandatega kutsub ta neli öökulli, kes on sõnumitoojad, nõunikud-sõjamehed. Öökullidelt nõutakse, et nad viiksid Naise Vere ilmselt ohverdamise paika ning tooksid isandatele kausis tema südame, et nood saaksid uurida selle kuju ning leida kinnitust, et see on Naise Vere süda.

Öökullidel hakkab tüdrukust kahju ning nad koguvad kaussi verepuu punast mahla, mis hangub ja muutub ümmarguseks. Öökullid viivad südame asendaja allilma isandatele, üks neist tonksab seda oma sõrmega, südamest nõrgub mahla ja südame pind värvub erepunaseks. Sellest peale kutsutakse verepuud ka Punaseks Ohvripuuks.

Seejärel isandad kuivatavad südant tule näo kohal. Kõik allilma isandad tunnevad hõrku südame ja vere hõngu ning jäävad uskuma, et see on Naise Vere süda. Öökullid viivad aga Naise Vere üles Maa näopoleele.

Neitsi sünnitab Maa peal kaksikud, kellest saavad vägevad arbujad ning kes võidavad pallimängus lõpuks allilma isandad nii, et nood kaotavad kogu oma suursuguse ning neile ei tooda enam ohvriande. Kogu allilma oli alistatud. Kaksikud ise aga ronivad tagasi maale ja tõusevad sealt taevasse, kus ühest saab Päike ja teisest Kuu.

Kitšee maajade lool Naise Verest on Lumivalgukese looga liiga palju ühist, et see oleks juhuslik. Lisaks ühistele motiividele on oluline ka punase värvi suur roll Neitsi loos.

Selles maajade Lumivalgukese loos on teatud sarnasus Kanada mustjala-indiaanlaste muinasjutuga "Jult kasuema" (vt Sutrop: 802–804), kus lõpuks muutub mees Päikeseks ning läheb koos oma naise (Lumivalgukese) elama taevamaale, mehe teine naine (kuri nõiamoor) muudab end aga Kuuks ning järgneb neile tähemaale. Mehe ja tema esimese naise (Lumivalgukese) lapsed aga kasvavad suureks ja neist saavad vägevad arbujad, kel on suur vägi.

Mustjala muinasjutus on jälle sarnasusi meie "Suure Peetri ja Väikese Peetriga". Mustjala muinasjutus annab isa oma lastele kolm võluväge kinngitust – pulga, valge kivi ja kimbu pehmet sammalt, ning käsib need enda taha visata, kui keegi neid jälitab. Pulgast saab mets, valgetest kividest kaljumäed ning samblast suur tume soo.

Ja ongi ring täis ja ettekanne läbi.

Kirjandus

Academia de Lenguas Mayas de Guatemala. <https://www.almg.org.gt/> – vaadatud 1.10.2020.

Academia de Lenguas Mayas de Guatemala. *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Academia_de_Lenguas_Mayas_de_Guatemala – vaadatud 1.10.2020.

Christenson, Allen J. (2007-literal) *Popol Vuh: literal translation*, lk 79–93, read 2265–2663. Electronic version of original publication (University of Oklahoma Press, Norman, 2004). Mesoweb Publications. Mesoweb. www.mesoweb.com/publications/Christenson/PV-Literal.pdf – vaadatud 1.10.2020.

Christenson, Allen J. (2007-sacred) *Popol Vuh: sacred book of the Quiché Maya people*, lk 113–125. Electronic version of *Popol Vuh: the sacred book of the Maya* (University of Oklahoma Press, Norman, 2003). Mesoweb Publications. Mesoweb. www.mesoweb.com/publications/Christenson/PopolVuh.pdf – vaadatud 1.10.2020.

Popol Wuj (Francisco Ximénezi ümberkirjutus ja tõlge hispaania keelde faksiimile). Ohio State University. <https://library.osu.edu/projects/popolwuj/> – vaadatud 1.10.2020.

Sutrop, Urmas 2018. *Maailma kõige ilusam naine. Lumivalgukeste lood*. Tallinn: EKSA.

Nüüdiskultuuri (sh meedia)uuringute töörihm (juhid Saša Babič, Liisi Laineste, Piret Voolaid)

Dialogid Eesti inimestega: teadlikkus argielu suhtluspraktikatest

Miina Norvik, Renate Pajusalu (Tartu Ülikool)

Argisuhtluses valitsevad harjumused, mida võib keeleteaduses uurida viisakusteooria, suhtluslingvistika või kõneetnograafia raamistikus. Siinses ettekandes käsitleme seda, mida mittelingvistid, st keeleteadusliku hariduseta “tavalised” inimesed teavad keelelise käitumise kohta ja kuidas nad suhtuvad keelelistesse nähtustesse oma elus. Viisakuse-alases uurimistöös on seda nimetatud esimese järgu viisakuseks (nt Watts 2003). Eeldame, et kuigi enamik suhtlust reguleerivatest seaduspäradest jääb argikõnelejale teadvustamata, on igal inimesel siiski ka metapragmaatiline teadlikkus (nt Verschueren 2000) ehk oskus mõningaid oma keelelise käitumise aspekte seletada ja põhjendada, samuti nimetada seda, mis talle teiste inimeste keelelises käitumises meeldib või ei meeldi.

Materjal põhineb 16 poolstruktureeritud intervjuul eri vanuses eestlastega. Intervjuudes küsisime andmeid vastajate keeleliste elulugude kohta: milliseid keeli oskab ise, milliseid keeli oskavad tema pereliikmed, millised on kokkupuuted murretega, kuidas suhtub emakeele- ja võõrkeeleõpetuse koolis jne. Intervjuu lõpuosas keskendusime sellele, mida vastaja arvab keelekasutusest üldiselt, mis teda teiste inimeste suhtluspraktikates häirib ja milline on eesti suhtlus võrreldes teiste rahvaste suhtlusega. Konkreetsemalt küsisime suhtumist *sina* ja *teie* kasutusse, meilisuhtluse viisakusvormelitesse ja viisakusvestlusesse (nn *small talk*).

Ettekandes teeme lühiülevaate kõigist küsitluse aspektidest, kuid eelkõige võtame kokku selle osa, mis puudutab keelelist viisakust. Arutleme ka selle üle, kuidas interpreteerida mittelingvistide vastuseid. Näiteks võib inimene öelda, et tema pooldab sinatamist ja neil töö juures on *sinakultuur*. Edasises vestluses ütleb ta aga, et võõraid inimesi ta ikka teietab, eriti vanemaid, kellel see on *väljateenitud privileeg*. Emakeeleõppele võib vastaja küll ette heita liigset reeglipõhisust, kuid hiljem häiriva faktorina teiste inimeste keelekasutuses nimetada esimesena just ortograafiareeglite vastu eksimist.

Samuti vaatleme, mida senised küsitlused ütlevad selle kohta, millised küsimused võiksid olla kasutusel struktureeritumates küsitlustes, mida oleks võimalik töödelda ka kvantitatiivselt.

Kirjandus

Vershueren, Jeff 2000. Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. *Pragmatics* 10 (4).

Watts, Richard J. 2003. *Politeness*. Cambridge University Press.

Koduümbruse muutunud maastik kui mängumaa sõja ajal kasvanute mälestustes

Astrid Tuisk (Eesti Kirjandusmuuseum)

Nõukogude okupatsioon II maailmasõja ajal 1944. aastal kujundas ümber nii sel ajal elanud inimeste saatusi, igapäevaelu kui lootusi. Muuhulgas muutis sõjategevus maastikku, sellega seoses teisesid nii laste tegutsemiskohad ja mängupaigad kui mängud ning mänguvahendid.

Mälestustest nähtub, said vahetult pärast II maailmasõja laste tegutsemise paikadeks, sealhulgas ka mängimiseks alad, kus olid nähtavad sõja jäljed: kaevikud, mahajäetud sõjatehnika, purustatud ehitised. Laste ja noorte mänguvahendiks sai sõjamoos: laskeriistad, mitmesugused süüte- ja lõhkeseadeldised, süüteained, padrunid, mürsud ja nende kestad, aga ka mahajäänud sõjatehnika selle osad ja mitmesugused erinevad esemed (kotid, kastid, embleemid jne). Neid kasutati loovalt mitmete mängude juures, sageli aga paugu tegemiseks. Harrastati ka leitud või saadud esemete kogumist ja vahetati neid üksteisega. Hasartselt tegutsesid sõjamoosiga poisid, aga kõrvale ei jäänud ka tüdrukud. Oluliselt karmistusid lastele suunatud käsud-keelud, suures osas oli tegemist aladega, kuhu ei lubatud minna ja asjadega, millega ei lubatud mängida. Mälestustes peatatakse ka õnnetustel, mis juhtusid nii mälestuste jagajate endi kui ka teistega. Konflikt lubatu ja keelatu vahel oli teravam kui iial enne, samas aga kontroll peaaegu puudus ja kiusatus ning tegelikult ka muude võimaluste ebahuvitavaks pidamine viis selleni, et laste mängumaaks said paigad, mis sellisena ei olnud mõeldud laste tegutsemiskohtadeks ning esemed, mis polnud mõeldud mängimiseks.

Sõjategevuse käigus kannatada saanud linnaruumile ja laste kohanemisele sellega on uurijad palju tähelepanu pööranud. Uuritud on laste tegutsemist Londoni, aga ka Venemaa Stalingradi linna varemete vahel pärast pommirünnakuid ja lahingutegevust. Gabriel Moshenska (2019) vaatleb, kuidas pommitatud alasid tajutakse ja sellest mälestustes jutustatakse. Ta tõstab esile, et just esemete ja paikade kaudu jõuavad lasteni paremini tegeliku elu sündmused. Sõja-aegsete igapäevaelu muutuste ja ebakindlusega hakkama saamisel aitas lapsi see, kui nad kujutlesid sõjapidamise vahendid mänguasjadeks ja kogumisvääreteteks aareteks ning sõjast räsi tud maastiku mängumaaks. Nii ei kujutleta end mälestustes passiivsete kõrvaltvaatajatena, vaid aktiivsete tegutsejatena, kes nii maastikule kui esemetele loovalt oma tegutsemise ja mängimise käigus uusi tähendusi annavad.

Lapsepõlves aset leidnud sündmusi meenutatakse üle 50 aasta hiljem. Ettekande allikadena kasutan erinevaid mälestusteraamatuid (nt Henn-Kaarel Hellati "Poiste sõda", Valter Kruuvi "Lapsepõlvemaa, sõda ja kolm okupatsiooni"), rahvaluule kogumise käigus tehtud intervjuusid, võrdluseks ka rahvaluule arhiivi kaastööliste üleskirjutusi ning elulugude kogu kirjalikke elulugusid.

Täpsemaks analüüsiks valisin välja viie Eesti erinevas maapiirkonnas üles kasvanud inimese mälestused. Uurin, kuidas neis koduümbruse mängumaad, maastikku, mänguvahendeid ja mängukogemust kujutatakse. Vaatlen ka seda, kas Londoni ja Stalingradi varemete vahel mänginud laste mälestustes välja toodu kehtib ka Eestimaa metsade, ranna ja karjamaade vahel kasvanud laste meenutuste puhul.

Soouuringute tööruhm (juht Eve Annuk)

Kriisi soolisustamine

Raili Marling (Tartu Ülikool)

Varasemate ülemaailmsete kriiside (nt erinevate looduskatastroofide või 2008. aasta majanduskriisi) analüüsid on näidanud nende sügavalt soolist iseloomu (vt nt Blanton & Blanton & Peksen 2019). Ka juba avaldatud ÜRO, EL ja Rahvusvahelise Valuutafondi uuringud ning erinevad teadustööd COVID-19 pandeemia mõju kohta toovad välja sarnaseid suundumusi (vt nt Wenham & Smith & Morgan 2020). Meeste hulgas on suurem haigestunute ja surijate osakaal, samas pandeemia erinevate majanduslike ja ühiskondlike järelmõjude puhul kannavad raskemat koormat naised, näiteks eesliinitöötajatena öenduses või hooldekodudes. Samuti mõjutab pandeemia enam majandusvaldkondi, milles domineerivad naised (turism, toitlustus, teenindus, haridus), eriolukorra ajal jäi naiste kanda ka kodutööde ja hooletöö koorem. Erinevates riikides on juhitud tähelepanu ka reale teistele soolistele erisustele. Ettekandes vaatan kolme riigi (Eesti, Ameerika Ühendriigid, Prantsusmaa) COVID-19 pandeemia meediakajastusi ja analüüsin nendes ilmnevaid soolisi representatsioone ja diskursusi.

Kirjandus

Blanton, Robert & Shannon Blanton & Peksen, Dursun 2019. The Gendered Consequences of Financial Crises: A Cross-National Analysis. *Politics & Gender* 15 (4), lk 941–70.

Wenham, Clare & Julia Smith & Rosemary Morgan 2020. COVID-19: The Gendered Impacts of the Outbreak. *The Lancet* 395 (10227), lk 846–48.

Soolisustatud rahvuslus Lilli Suburgi (1841–1923) jutustuses “Liina” (1877)

Eve Annuk (Eesti Kirjandusmuuseum)

Ettekandes käsitletakse rahvusluse kujutamist kirjaniku, ajakirjaniku, pedagoogi ja Eesti esimese feministi Lilli Suburgi jutustuses “Liina” (1877). “Liina” on Suburgi tuntuim ilukirjanduslik teos, mis kuulub eesti varasema kirjanduse tähtsamate teoste hulka (Hasselblatt 2016: 156). Teos ilmus eesti keeles kahes trükis (1877, 1884) ning tõlgiti ka soome keelde (1892). “Liina” on oluline ka eesti rahvusliku liikumise kontekstis, sest tegemist on ideejutustusega, mis rõhutab eestlaseks saamise/jäämise tähtsust. Raamat sai lugejate seas populaarseks ja muutis Suburgi autorina tuntuks.

“Liina” tugineb Suburgi saksakeelsele päevikule, olles autobiograafiline minajutustus eesti talutüdrukust, kes sai saksakeelse hariduse ja võitles eestlaseks jäämise nimel. “Liinas” väljendatud rahvuslikud ideed rõhutasid eestlaseks jäämise olulisust keskkonnas, kus ühiskondlikus hierarhias edasijõudmine eeldas pigem saksastumist. Teisalt esindab “Liina” soolist vaatenurka rahvusluse teemale. Suburg nägi naist mehega võrdväärse (rahvusliku) subjektina ja seetõttu on rahvuslike ideede kandjaks naine – peategelane Liina. Ettekandes vaadeldaksegi rahvusluse ja soolisuse kujutamist teoses ning teose loomise ja vastuvõtukonteksti.

Kirjandus

Hasselblatt, Cornelius 2016. *Eesti kirjanduse ajalugu*. Tallinn; Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Usundi- ja müüdiuuringute tööühm (juhid Tõnno Jonuks, Mare Kõiva)

Uni ja unenäod udmurdi kultuuris

Nikolai Anisimov (Eesti Kirjandusmuuseum; VTA UO Udm.

FK Ajaloo, keele ja kirjanduse udmurdi instituut)

Eva Toulouze (INALCO; Tartu Ülikool)

Tänaseks on unel (*узён, колон, ум*) ja unenäudel (*вõт, үвõт*) tähtis koht udmurdi kultuuris. Rahva arusaamade kohaselt, ei allu unenäod selle maailma aja ja ruumi seadustele, ehk unenäo ajal võivad koht ja ruum järsult muutuda ning aeg on pidanud kiiremini voolama või seda üleüldse pole, ta on peatatud. Loomu poolest lõpuni seletamatu nähtustena on neil asendamatu kommunikatiivne väärtus elavate maailma ja jumalate, vaime maailma vahelises suhtluses. Teatud reeglid rõhutavad ka, kui tähtis on kinni pidada unne vajumise tingimustest: näiteks ei tohi magama heita päikeseloojangu või hämariku ajal, muidu jääd haigeks; ei lubata magada, pea ukse poole – siis tulevad halvad unenäod koos surnutega jms. Lisaks sellele muutub unenägu sakraalses ruumis, kus tulevased maagilised spetsialistid või tavalisedki inimesed omandavad sakraalseid teadmisi ja oskusi. Meieni jõudnud narratiivid jutustavad, et unne ajal võib inimkehast ära lennata üks inimese hingedest, nimega *ypm*, mis võib muutuda liblikaks, linnuks, lendavaks hiireks (nahkhiireks). Arvatavasti just selle pärast ei tohi magajat või unes kõndijat järsult üles ajada, sest inimene võib jäädagi ärkamata või lausa kaotada mõistuse. Varem korraldati teise hinge kinnipüüdmiseks eraldi rituaal, nimega *urdi kinnipüüdmine* – *ypm kymon*. Samamoodi tajutakse udmurdi kultuuris und ja unenägusid kui ebareaalset ruumi, kus elusad ja surnud võivad kokku saada ja suhelda. Olemasolevate andmete kohaselt astuvad unenäo algatajateks erinevates olukordades nii elusad kui ka surnud. Unenägude kaudu saavad surnud anda elusatele teada oma soovidest, tulevastest sündmustest või õnnetustest, kurta teatud asjaolude üle jne. Välitöö materjalid näitavad, et unenägude ajal surnutega suheldes peavad elavad kinni pidama teatud ettekirjutustest ja keeldudest, et oma tegudega mitte kutsuda esile õnnetusi või lausa tragöödiad. Juhtumites, mil surnu toob unenäku rahutust või siis, kui ta lubab õnnetusi, viiakse läbi eriline rituaal, et seda peatada või vältida. Rahva arusaamade kohaselt, on olemas teatud isikud, nn unenäonägijad, kes näevad ennustavaid unenägusid, mis teatavad ette süngetest sündmustest, nagu

mõne külaelaniku või tuttava surm. Tänapäeval pööravad udmurdid erilist tähelepanu igale unenäole, milles nähakse reaalse maailmaga seotud märki ülevalt poolt, millele tuleb kuuletuda, selleks, et mitte rikkuda maailmade-vahelist kooskõla.

Kosmism, religioon ja ulme

Meelis Friedenthal (Tartu Ülikool)

Ettekanne üritab visandada kosmismi, religiooni ja ulme omavahelisi seoseid. Venemaal 19. ja 20. sajandi alguses välja kujunenud liikumine, mis seadis endale eesmärgiks aktiivse sekkumise evolutsiooniprotsesside mõjutamisesse, inimese eluea pikendamise (kuni praktilise surematuse ni), uute eluvormide loomise, surnute füüsilist ülesäratamise, “noosfääri” tekkimise praeguse biosfääri baasile ning kosmose uurimise ja koloniseerimise, oli mõjutatud ühtlasi tugevalt ka vene ortodoksi apokalüptikast ning maailmarevolutsiooni ideedest. Need ideed ei jäänud vaid vene kosmistide arendada, vaid jõudsid ka kirjandusse, viimasel ajal ka väljaspoole Ida-Euroopat.

Loomislugu filosoofias: hr Berkeley vastus pr Percivalile

Roomet Jakapi (Tartu Ülikool)

1710. aastal avaldas iiri filosoof George Berkeley teose “Traktaat inimtunnetuse printsiipidest”, mille keskmes on väide, et materiat ei ole olemas. Selline tees põhjustas lugejates enam hämmingut kui soovi tõsimeeli vastu vaielda. Berkeley meelest koosneb maailm vaimudest ja nende tajumustest ehk ideedest. Füüsilised asjad ehk kehad eksisteerivad vaid niivõrd, kui võrd neid keegi tajub, ja nad kujutavadki endast üksnes meeltega tajutavaid ideedekogumeid. Oli pilkajaid ja neid, kes avaldasid kahtlust autori vaimse tervise osas. Oli ka poolehoidjaid, nt Gottfried Wilhelm Leibniz, kes ju samuti oli metafüüsiline idealist. Ootamatu nurga alt lähenes Berkeley filosoofiale aga tema sõbra, Sir John Percivali abikaasa, kes püstitas järgneva probleemi. Kui materiat ei ole olemas ja kehad pole enam kui ideed meie vaimus, siis tekib vastuolu ilmutatud loomislooga, nagu see 1. Moosese raamatus kirjas seisab. Nimelt lõi ju Jumal päris asjad ehk kehad, materiaalsed objektid, mitte pelgad ideed. Pealegi lõi Jumal need asjad enne, kui ta lõi inimese, kes neid asju tajuma hakkas. Vastuväide oli sedavõrd oluline ja tugev, et 1713. aastal ilmunud teoses “Kolm dialoogi Hylase ja Philonousi vahel” vastas Berkeley sellele üsna põhjalikult, püüdes näidata, et tema filosoofia ei ole pühakirjaga vastuolus. Selleks tuli esiteks mängu tuua inglid, kes võisid loodud füüsilist maailma tajuda juba enne inimese loomist. Teiseks esitas Berkeley küllaltki keeruka metafüüsilise konstruktsiooni, milles maailma loomise akt osutub Jumala korralduseks tekitada potentsiaalsetes tajujates teatud sorti tajumusi reeglipärasel moel. See korraldus tehti enne inimvaimude ehk -tajujate loomist. Füüsilised asjad ehk kehad on Jumala mõistuses alati mingil kujul olemas olnud, aga loomisakti läbi muutuvad need põhimõtteliselt tajutavaks ka inimvaimude jaoks, kes luuakse alles hiljem. Ettekandes analüüsitakse pr Percivali püstitatud probleemi ja Berkeley lahendust sellele kui näidet ilmutatud kirjasõna ja filosoferiva mõistuse kokkupõrkest 18. sajandi alguse intellektuaalses miljöös.

Pilguheit Ursula Le Guini metsamaailmade taha

Aado Lintrop (Eesti Kirjandusmuuseum)

Püüan mõtiskleda selle üle, kas ja kuivõrd mõjutasid Ursula Le Guini Haini tsükli teoste maailmapilti kodust saadud teadmised ameerika põlisrahvaste kohta. Oli ju Ursula isa tuntud antropoloog Alfred Louis Kroeber, kes juba 20. sajandi alguses publitseeris töid California indiaanlaste mütoloogia ja usundi alal, ema Theodora Kroeber aga avaldas 1961. aastal viimastest yahi indiaanlasest menukiks kujunenud raamatu "Ishi in Two Worlds", milles kirjeldab värvikalt California indiaanlaste saatust ja oma mehe kokupuuteid yahi rahva viimase ellujäänud liikmega. Kuigi Ishi suri ammu enne Ursula sündi, usun ma, et temast ja teistestki indiaanlastest räägiti Ursula lapsepõlves sageli, võib-olla kuulusid Kroeberite perepärimusse liiksaks ka indiaanlaste muinasjutud ja muistendid. Ehk ei ole see juhus, et Haini tsükli esimene raamat ilmus viis aastat pärast Ishi elu käsitleva teose ilmutamist. Näen otseseid paralleele selles, kuidas Theodora Kroeber kirjeldab California indiaanlastele osaks saanud hävingut ja selles, mismoodi kujutab Ursula Le Guin kriitšide ja inimeste vahekordi jutustuses "Maailma nimi on mets". Asjaolu, et California indiaanlaste usundeid ei jõutud kuigi detailselt uurida, andis aga kirjanikule vabaduse oma metsamaailmade rahvaste religioossuse loomiseks, mida esitatakse umbes sama vihjamisi, kui Ishi ettekujutusi jumalatest, vaimudest ja surnute maast.

ISBN 978-9949-677-76-4

9 789949 677764